

İLHANLI TARİHİNE AİT YENİ BİR KAYNAK: TÂRÎH-İ VASSÂF'IN MÜELLİF NÜSHASI

OSMAN G. ÖZGÜDENLİ*

Ortaçağ İnan tarihi araştırmacıları Vassâf tarihinin siyasî, sosyal ve iktisadî tarih araştırmalarındaki önemini iyi bilirler. Bunun yanında, hiç kuşku yok ki, bu değerli kaynağın tarih araştırmalarında kullanımının nedenli güç olduğunu da takdir ederler. Müellif, son derece süslü bir üslûpla kaleme aldığı eserini, Arapça-Farsça kıssa ve şiirlerle süslemiş ve kullandığı nesri, kendisinden sonraki müelliflerin pek çoğunun taklit edeceği, ama hiçbirinin erişemeyeceği bir noktaya taşımıştır. Bu özelliği ile eser, kendisinden sonraki müellifler üzerinde derin izler bırakmıştır¹.

I. Vassâf'ın Hayatı ve Eserleri:

A. Hayatı: Sultan Olcâyâtü (1304-1316) tarafından kendisine verilen "Vassâfu'l-Hazrat"² ve bunun kısaltılmış şekli olan "Vassâf" lâkabı ile tanınan Şerefu'd-dîn (veya Şihâbu'd-dîn³) 'Abdullâh b. 'İzzu'd-dîn Fazlullâh b. Ebû Na'îm-i Yezdî (Kâtib-i Şîrâzî) 663/1264-1265 yılında Şîrâz'da doğdu⁴. Babası

* Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul).

¹ Bu izlerden bilhassa Osmanlı müellifleri için bkz. M. Fuad Köprülü, "Türkler (Türk Edebiyatı)", *İA*, XII/2, s. 549; Osman G. Özgüdenli - Abdulkadir Erdoğan, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Tarih Yazmaları Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Nâme-i Aşina*, 15-16, (2004), s. 70-72. Eserin önemli bir yekûn tutan Osmanlıca tercüme ve şerhleri için bkz. aşağıda n. 25.

² Vassâf, *Kitâb-i mustetâb-i Vassâfu'l-Hazra* [*Tecziyetu'l-emsâr ve tecziyetu'l-a'sâr*], ed. Muhammed Mehdi İsfahânî, Tahrân 1338/1959 [= Vassâf/Bombay], s. 592; *Tahrîr-i târîh-i Vassâf*, yay. 'Abdu'l-Muhammed Âyetü, İntişârât-ı Bunyâd-ı Ferheng-i İrân, Tahrân 1372/1994 [= Vassâf/Tahrîr], s. 328.

³ H'ândemîr, *Habîbu's-siyer*, ed. Muhammed Debîr Siyâkî, III, Tahrân 1362/1983, s. 197.

⁴ Hayatı ve eserleri hakkında bkz. C.A. Storey, *Persian Literature, A Bio-bibliographical Survey*, I/1, London 1970² [= Storey], s. 267-270 (ilâvelerle Rusça terc. Yu. E. Bregel, *Persidskaya Literatura, Bio-bibliografiçeskiy Obzor*, II, Moskva 1972 [= Storey/Bregel] s. 769-775); Edward G. Browne, *A Literary History of Persia*, III, *The Tatar Dominion (1265-1502)*, Cambridge 1956, s. 67-68; Jan Rypka, *History of Iranian Literature*, ed. K. Jahn, Dordrecht 1968, s. 314-315; Zebihullâh Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der-İrân*, III/2, Tahrân 1366/1983⁷ s. 1259-1262; Celâlu'd-dîn Humâ'î, *Târîh-i edebiyât-i İrân*, yay. Mâhduht-Bânû Humâ'î, Tahrân 1375/1996, s. 251-252; Sa'îd Nefîsî, *Târîh-i nazm u nesr der-İrân ve der-zebân-i Fârsî. Tâ pâyân-i karn-i dehom-i hicrî*, I, Tahrân 1363/1984², s. 143; Muhammed Takî Bahâr (Meliku's-Şu'arâ), *Sabk şinâsî, Târîh-i tatar-*

Fazlullâh, İlhanlı devletinın Fârs bölgesi âmillerinden idi. İyi bir tahsilin ardından H'âce Sadru'd-dîn Ahmed-i Zencânî'ye intisab ederek *dîvân* hizmetine girdi⁵. Müellif, *Târîh-i Vassâf* olarak da bilinen *Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr* ismini taşıyan beş cildlik eserini yazmaya 697/1298-99 yılında başladı. Beş yıl sonra, 13 Receb 702/3 Mart 1303 Pazartesi günü İlhanlı vezîrleri Reşîdu'd-dîn Fazlullâh ve Sa'du'd-dîn Sâvecî'nin yardımıyla, eserinin o vakte kadar hazırladığı ilk üç cildini, bu esnada üçüncü Suriye seferine çıkmış bulunan Gâzân Hân (1295-1304)'a sunma fırsatını buldu. Fırat nehri üzerindeki 'Âne'de⁶ gerçekleşen görüşmede vezîrler, Gâzân Hân'a, Arap ve Acem dünyasında şimdiye kadar bu özellikte bir kitabın kaleme alınmadığını söylediler. Kitabı inceleyen Gâzân Hân, Vassâf'a bazı sorular sordu. Ardından da Vassâf'a özel ihsânlarla birlikte *âltûn-tamgâ* verilmesini emrederek, kendisinden, seferden dönünceye değin Sincâr'da eserini yazmakla meşgûl olmasını istedi. Ancak, müellif bu işin uzun zaman alacak zor bir vazife olduğunu, telif için muhtelif kitaplara ihtiyaç duyduğunu ve bir süreden beri de evinden uzak kaldığını arz ederek Gâzân Hân'dan bir yıl izin aldı⁷. Bu esnada araya Gâzân'ın vefatının girmesiyle Vassâf, ancak 9 yıl sonra 24 Muharrem 712/1 Haziran 1312 tarihinde Sultâniyye şehrinde vezîr Reşîdu'd-dîn'in yardımlarıyla Sultan Olcâyâtü (Moğ. *Ölceytü*) ile görüşebilme imkânı buldu. Müellif bu görüşmede eserinin dördüncü cildini hükümdara sundu⁸. Olcâyâtü'nun takdirini kazandı⁹. Bununla birlikte eserinin beşinci cildini ancak ve-

vur-i nesr-i Fârsî, III, Tahrân 1373/1994, s. 99-103; 'Azizullah Beyât, *Şinâsâ'i-yi menâbi* ve *mâhez-i târîh-i İrân ez-dovre-yi âgâz tâ silsile-yi Safeviyye*, I, Tahrân 1363/1984, s. 221-223; M. Şemseddin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları, -Tarih ve Müverrihler-*, haz. Yüksel Kanar, İstanbul 1991, s. 301-302; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 238-239; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, İstanbul 1981, s. 63-65; Bertold Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Leiden 1985⁴, s. 7-8; 'Abbâs İkbâl, *Târîh-i Mogûl, ezhamle-yi Çingîz tâ teşkil-i devlet-i Timûr*, Tahrân 1364/1985, s. 487; 'Abdu'l-Muhammed Âyetî, "Târîh-i Vassâf", *Dânişnâme-yi Cihân-i İslâm*, VI, Tahrân 1380/2001, s. 259-260; Erdoğan Merçil, "Vassâf", *İA*, XIII, s. 232-234; İsmail Aka, "Vassaf", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII, (1984), s. 267; P. Jackson, "Wassâf", *Eİ*, XI, s. 174.

⁵ Erdoğan Merçil, "Vassâf", *İA*, XIII, s. 232.

⁶ Fırat nehri üzerindeki ada ve bu adada yer alan orta büyüklükteki şehirdir. Ortaçağda ağaçları, meyveleri, gülleri ve şarabıyla meşhûrdu (bkz. Hamdullâh Mustevfî, *Nuzhetu'l-kulûb*, neşr. G. Le Strange, Leiden 1915, s. 209, 254; Dorethea Krawulsky, *İrân - Das Reich der İlhanne: eine topographisch-historische Studie*, Wiesbaden 1978, s. 461-462).

⁷ *Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3207 [= Vassâf/Nuruosmaniye], vr. 16a; Vassâf/Bombay, s. 406-407; Vassâf/Tahrîr, s. 224.

⁸ Vassâf/Bombay, s. 544-551; Vassâf/Tahrîr, s. 280-286.

⁹ Vassâf/Bombay, s. 592; Vassâf/Tahrîr, s. 328.

fatundan iki yıl önce 728/1328 yılında tamamlayabildi. Müellifin 730/1329-30 yılında öldüğü anlaşılmaktadır¹⁰.

B. Eserleri: Vassâf tarafından kaleme alındığı tespit edilebilen eserler şunlardır¹¹:

1. *Ahlâku's-saltana*: Ahlâk ve siyaset ile ilgili İlhanlı hükümdarı Sultan Muhammed Olcâytû adına yazılmış Farsça küçük bir risâledir¹². Bu risâle daha sonra Osmanlıca'ya da tercüme edilmiştir¹³.

2. *Kalemiyye (el-Risâletu munâza'tu's-seyf ve'l-kalem)*: Müellif tarafından İlhanlı hükümdarı Ebû Sa'îd Han (1317-1335) adına Farsça kaleme alınmış küçük bir risâledir¹⁴.

¹⁰ Müellifin ölüm tarihi E. Merçil tarafından 735/1334 yılı olarak verilmiştir (bkz. "Vassâf", *İA*, XIII, s. 232).

¹¹ Burada müellifin, nüshaları günümüze ulaşan eserlerine yer verilmiştir. İsmi Vassâf tarafından zikredildiği halde nüshaları günümüze ulaşmayan diğer bazı risâleler için bkz. Vassâf/Bombay, s. 592; Vassâf/Tahrîr, s. 329. Keza bkz. Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, VI, Tahrân 1381/2002, s. 390. Öte yandan Vassâf'a ait olması çok muhtemel eserlerden birisi de *Munşa'ât* mecmûasıdır. Farsça kaleme alınan bu eserin tespit edebildiğimiz yegâne nüshası Tahrân Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Kitâbhâne-yi Merkezi ve Merkez-i Esnâd-i Dâneşgâh-i Tahrân, nr. 3601. Yazma hakkında bkz. Muhammed Takî Dâneşpejûh, *Fihrist-i Kitâbhâne-yi Merkezi-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, XII, Nushahâ-yi hattî-yi şomârehâ-yi 3497-4013, Tahrân 1340/1961, s. 2610-2611). Eserde İlhanlı hükümdarı Sultan Olcâytû'nun adı ve hicrî 690, 704, 705, 707, 709 ve 712 yılları geçmektedir. Mecmû'ada müellifin adı açık olarak zikredilmemiştir. Eseri tavsif eden değerli araştırmacı Muhammed Takî Dâneşpejûh, oldukça süslü bir dilde kaleme alınan ve Arapça-Farsça'nın karışık olarak kullanıldığı bu mecmû'anın müellifi hakkında nihâî bir sonuca ulaşamamıştır (*Fihrist-i Kitâbhâne-yi Merkezi-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, XII, s. 2610-2611). Biz 1996-1997 ve 2001 yıllarında birkaç kez inceleme fırsatı bulduğumuz bu münşa'ât mecmûasının, üslûp, dil ve imlâ özellikleri gözönünde bulundurulduğunda, Vassâf'a ait olabileceği sonucuna ulaştık. Münşa'ât mecmû'ası içerisinde, mektup suretlerinden başka, Türkçe ve Moğolca istihlâhların da kullanıldığı, müellife ait pek çok Farsça ve Arapça şiir bulunmaktadır.

¹² Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 149a-176a; Vassâf/Bombay, s. 484-498. Bu siyasetnâmenin üç nüshası Tahrân'da Meclis Kütüphanesi (*Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî*)'nde bulunmaktadır (bkz. E. Merçil, "Vassâf", XIII, s. 233).

¹³ *Ahlâku's-saltana* IV. Murad zamanında Nergisî Mehmed Efendi (öl. 1635) tarafından *Kânûnû'r-reşâd* adıyla ve Sultan Abdülaziz zamanında da Kavalalı Hüseyin Kâzım tarafından *Risâle-i seciyye* adıyla iki kez Osmanlıca'ya tercüme edilmiştir. Nüshaları için bkz. Agâh Sırrı Levend, "Siyasetnâmeler", *TDAY Belleten* 1962, Ankara 1963, s. 183 n. 53; E. Merçil, "Vassâf", XIII, s. 233. *Ahlâku's-saltana*'nın Meclis Kütüphanesi (*Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî*, Tahrân, nr. 5307)'nde bulunan Farsça nüshası ile Süleymaniye Kütüphanesi (Esat Efendi, nr. 1918)'nde bulunan Osmanlıca tercümesinin fotoğraflarını istifademize sunan Prof. Dr. Erdoğan Merçil (İstanbul) ve Nâdir Muttalibî Kâşânî (Tahrân)'ye burada teşekkürü borç biliyorum.

¹⁴ "el-Risâletu munâza'tu's-seyf ve'l-kalem", "Kalemiyye-yi Vassâf be-nâm-i Ebû Sa'îd Olcâytû", *Munşe'ât*, Kitâbhâne-yi Dâneşkede-yi Edebiyât-i Dâneşgâh-i Tahrân, nr. C. 188/10, vr.

3. Satranç ile ilgili Farsça üç risâle (*Bedî'ü'r-rabi'a, Risâle der-muhâkeme-yi şatranç, Ebyât der-hak-i şatranç*)¹⁵.

4. *Tecziyetü'l-emsâr ve tezciyetü'l-a'sâr*: Vassâf'ın en önemli eseri *Târîh-i Vassâf* olarak da bilinen *Tecziyetü'l-emsâr ve tezciyetü'l-a'sâr* (Ülkelerin taksimatı ve asırların getirdikleri)'dir. Müellif eserini İlhânlı bürokratu Cuveynî tarafından kaleme alınan *Târîh-i Cihân-guşâ* isimli esere zeyl olarak hazırlamıştır. Dolayısıyla eser, Cuveynî'nin bıraktığı yerden 656/1258 yılı hadiseleri ile başlamakta ve Hârezmşâhlar, Moğollar ve İsmâ'îliler ile ilgili yer yer *Cihân-guşâ*'dan yapılan önemli ölçüde aktarmaları içermektedir. Toplam beş ciltten oluşan eserin birinci cildi; Mengü Kağan'ın ölümü, Kubilay ve Timur Kağan'ın Çin'deki faaliyetleri, Hülâgü'nün Bağdad'ı ele geçirmesi, Abâkâ ve Ahmed Teküdâr'ın hükümdarlıkları; ikinci cildi, Salgurlu Atabegleri, Argûn Han'ın hükümdarlığı, Yûsufşâh ve Afrasyâb'ın atabeglikleri; üçüncü cildi, Geyhâtû ve Bâydû'nun hükümdarlıkları, Kirmân ve Dehli'nin hâkimleri ve Gâzân Hân'ın 700/1300-1301 yılı sonuna kadar olan hükümdarlığı; dördüncü cildi, Gâzân Hân'ın hükümdarlığının son yılları, Sultan Olcâyât'ın tahta çıkışı, Timur Kağan'ın halefleri, Hârezmşâhlar ve İsmâ'îliler; beşinci ve son cildi ise Sultan Olcâyât'ın hâkimiyetinin sonu, Ebû Sa'îd Hân ve 'Alâ'u'd-dîn Halacî ile haleflerinin tarihini ihtiva etmektedir. Eser, 728/1328 yılı hâdiseleri ile son bulmaktadır. *Târîh-i Vassâf*, İlhânlılar ve büyük hanların yanısıra, Fârs, Şebânkâre, Kirmân ve Luristân gibi bölgelerin mahallî tarihi ile Hint, Mısır ve Şam gibi ülkelerin tarihi için de oldukça önemlidir.

Vassâf, eserinde, Gâzân Hân devrinde merkezde vukû bulan hadiselerin yanısıra, Fârs eyaletinin siyasi, idarî ve iktisadî durumu hakkında da önemli bilgiler vermektedir¹⁶. Yine, müellif, başta kâğıt para (*çâv*) ve *hânî* takvim olmak üzere, Reşîdu'd-dîn ve pek çok İlhânlı kaynağının sessiz kaldığı bazı

112a-117a. Bkz. Muhammed Takî Dâneşpejûh, "Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât", *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, VIII/1 (Şomâre-yi mahsûs), (1339/1960), s. 488; [*Fihrist-i*] *numayişgâh-i nushahâ ve esnâd-i hattî-yi Kitâbhâne-yi Merkezî ve Merkez-i Esnâd-i Dâneşgâh-i Tahrân*, Tahrân 1350/1971, s. 112-118.

¹⁵ Bkz. *Mecmû'a*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. F. 217 (*Bedî'ü'r-rabi'a*, vr. 1b-9a; *Risâle der-muhâkeme-yi şatranç*, 9a-20a; *Ebyât der-hak-i şatranç*, vr. 20b-22b). *Mecmû'a*'nın tanıtımı için bkz. Tefvîk Hâşimpûr Sobhanî-Hüsameddin Aksu, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî-yi Dâneşgâh-i İstânbûl*, Tahrân 1374/1995, s. 109-110.

¹⁶ Müellifin Fârs ile ilgili verdiği bilgiler bilhassa şu iki çalışmada çok iyi tahlil edilmiştir: A.K.S. Lambton, "Mongol fiscal administration in Persia", *Studia Islamica*, 54, (1986), s. 79-96; 55, (1987), s. 97-123; Ryoko Watabe, "The Local Administration of the Ilkhanid Dynasty: A Case of Fars", *Annals of Japan Association for Middle East Studies*, 12, Tokyo 1997, s. 185-216.

reformlar ile bu reformların İlhânlı eyaletlerine ve bilhassa Fârs'a yansımaları hakkında da önemli malûmat içermektedir. Müellifin merkezî bürokraside üst düzey bir idarî görevde bulunmaması, onun, halkın durumu ve sıkıntlarıyla ilgili haberleri İlhânlı vezîri Reşîdu'd-dîn'e göre daha tarafsız kaydetmesine sebep olmuştur. Bu açıdan *Târîh-i Vassâf*, gerek Reşîdu'd-dîn'in verdiği bilgilerin kontrolü, gerekse ondaki eksikliklerin tamamlanması açısından, İlhânlı tarihi araştırmaları için son derece büyük bir öneme sahiptir¹⁷.

Vassâf, eserini İran tarih yazıcılığında görülmemiş süslü bir üslûpla kaleme almış ve bu üslûp kendisinden sonraki müverrihler üzerinde derin tesirler bırakmıştır¹⁸. Müellif, eserini, Kur'ân ayetleri ile İran ve Arap edebiyatından yaptığı önemli nakillerin yanısıra, bizzat kaleme aldığı pek çok şiirle de süsleyerek, anlaşılması oldukça güç bir üslûp yaratmıştır¹⁹. Yine, müellifin kullandığı Arapça, Farsça, Türkçe ve Moğolca pek çok teknik deyim ve terim, eseri güç bir yumak hâline sokmuştur.

Bir yandan esere duyulan büyük ilgi, diğer yandan anlaşılması zor üslûbu, *Târîh-i Vassâf*'ın aşırı süslü nesrini daha sade bir şekilde aktarmaya yönelik bir seri çalışmaya konu olmuştur: Eserin üç kısmı, Şâhruh'un oğlu Şîrâz hâkimi Mugîsu'd-dîn Ebû'l-Feth Mîrzâ İbrâhîm Sultân'ın emri ile Huseyn b. Huseyn-i Ensârî ('Attâr) tarafından 823/1420 yılında sade bir nesir ile özetlenmiştir²⁰. Eser XVI. yüzyılda da H'ândemîr (öl. 942/1535-1536) tarafından hülâsa edilmiştir²¹. Bu hülâsayı daha sonraki dönemde yapılan başka

¹⁷ Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları (694/1295-703/1304)*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dr. Tezi, İstanbul 2000, s. XXXI.

¹⁸ Bununla birlikte, bu tesirler, İran edebiyatı tarihçileri tarafından Fars dilinin tabii ve sade seyrini bozduğu için "olumsuz gelenek" olarak yorumlanmaktadır (bkz. Yahyâ Âryanpûr, *Ez-Sabâ tâ Nimâ*, I, Tahrân 1350/1970, s. 44-45). Osmanlı padişahu II. Bâyezîd 908/1502 yılında İdrîs-i Bidlîsî'den İranlı tarihçiler Cuveynî, Vassâf, Mu'înu'd-dîn Yezdî ve Şerefu'd-dîn Yezdî'nin eserlerini örnek alarak bir Osmanlı tarihi yazmasını istemiştir (Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Türkçe terc. Coşkun Üçok, Ankara 1992, s. 52). İdrîs-i Bidlîsî de üslûp olarak Vassâf'ı örnek alan müellifler arasında idi. Müellifin oğlu Ebû'l-Fazl, babası tarafından kaleme alınan *Selîm Şah-nâme* isimli esere yazdığı önsözde, babasının Vassâf'ı geçtiğini övünçle belirtmektedir (İdrîs-i Bidlîsî, *Selîm Şah-nâme*, Türkçe terc. Hicabi Kırılgaç, Ankara 2001, s. 27, 73). Ebû'l-Fazl'ın bu taraflı hükmü, her ne kadar gerçeği yansıtmasa da, sonraki müelliflerin Vassâf'a erişme arzusunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

¹⁹ Muhammed Takî Bahâr, *Sabk şinâsî*, III, s. 100-101.

²⁰ Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, II, Tahrân 1375/1996, s. 918, 920; Storey/Bregel, II, s. 774.

²¹ Bkz. Ahmed Munzevî, *Fihristvâre*, II, s. 919-920.

sadeleştirme ve şerhler takip etmiştir²². Fatih Sultan Mehmed²³ ve Yavuz Sultan Selim²⁴ gibi Osmanlı hükümdarlarının *Târih-i Vassâf* a ilgi duyduğu bilinmektedir. Bu ilgi esere Osmanlı coğrafyasında pek çok Türkçe şerh yazılmasına zemin hazırlamıştır²⁵.

Telifinden itibaren farklı coğrafyalarda bu kadar geniş bir şöhrete ulaşan *Târih-i Vassâf*, daha XIX. yüzyılın ortalarından itibaren bazı önemli neşriyate konu olmakla birlikte²⁶, bugüne değin bilimsel bir yayın ile araştırmacıların istifadesine sunulamamıştır²⁷.

²² Bkz. Ahmed Munzevî, *Fihristvâre*, II, s. 920.

²³ Ahmed b. Ebû Bekr b. Muhammed eş-Şirâzî tarafından muhtemelen eserin müellif nüshasından istifade edilerek Fatih Sultan Mehmed için 866/1461 yılında hazırlanmış bir *Tecziyetü'l-emsâr ve tecziyetü'l-a'sâr* nüshası bugün Viyana'da bulunmaktadır (Gustav Flügel, *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien*, II, Wien 1865, s. 181-183 nr. 959).

²⁴ Yavuz Sultan Selim'in iyi bir Vassâf okuyucusu olduğu ve *Târih-i Vassâf* a özel bir ilgi duyduğu bilinmektedir (bkz. Şinasi Altundağ, "Selim I.", *İA*, X, s. 433; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, *Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991, s. 38-39).

²⁵ Eser, İdrîs-i Bidlîsî'nin oğlu Ebu'l-Fazl Muhammed Deferî tarafından kısaltılarak Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Bu tercüme Emîri Efendi tarafından Timur'un ölümüne kadar (807/1405) devam ettirilmiştir. Bu konuda XVIII. yüzyıl âlimlerinden Bağdadlı Nazmî-zâde Hüseyin Murtazâ Efendi (öl. 1134/1721)'nin çalışmaları dikkate değerdir. Nazmî-zâde'nin Vassâf tarihi ile ilgili çalışmaları şunlardır: 1. *Lugat-ı müşkilât-ı Vassâf (Şerh-i Lugat-ı Târih-i Vassâf)*: 1118/1706-7 yılında kaleme alınan ve Arapça, Farsça terimlerin açıklandığı bir lügattir. Nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3227; Hamidiye, nr. 1396; Hamidiye, nr. 1162; Reisülküttap, nr. 1114; Lala İsmail, nr. 546; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 1530, 6047, 9588). 2. *Şerh-i Târih-i Vassâf*: Müşkil ibâre ve manzûmeler tercüme edilerek, yer ve şahıs adları açıklanmıştır. (Nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4409; Atuf Efendi, nr. 1894, 1895; Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3376; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 3268). 3. *Tercüme-i Târih-i Vassâf*: Veliyüddin Efendi, nr. 2408/1. 4. *Zeyl-i Nazmî-zâde*: (Bkz. Storey, II/2, s. 270). Bunun yanı sıra, Mollâ Nâilî Ahmed Efendi (Mîrzâ-zâde) (öl. 1161/1748) tarafından yapılan Türkçe şerhleri de dikkate değerdir: 1. *Şerh-i Lugat-ı Târih-i Vassâf* (Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, nr. 542/2). 2. *Mâ lâ budd li-lerîb min el-meşhûr ve'l-garîb* (bkz. Storey/Bregel, II, s. 774). Eserin diğer şerhleri ve Türkçe tercümeleri için bkz. F. Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul 1961, s. 198-199; Storey/Bregel, II, s. 773; E. Merçil, "Vassâf", *İA*, XIII, s. 233.

²⁶ Eser taşınması olarak 1241/1826 ve 1269/1853 yıllarında Bombay'da yayınlanmıştır. Daha sonra eserin birinci cildi J. von Hammer-Purgstall tarafından yayınlanarak Almanca'ya tercüme edilmiştir (*Geschichte Wassaf's. Persisch herausgegeben und deutsch Übersetzt*, Wien 1856. Bu çalışmanın basılmayan dört cildi bugün Avusturya İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bkz. Karl Jahn, "Tercüme-yi Târih-i Vassâf", *Râhnumâ-yi Kitâb*, XVIII, (1354/1975), s. 171). Eser, Bombay baskısı üzerinden Tebriz ve Tahrân'da yeniden yayınlanmıştır: 1272/1855-56, 1291/1874, 1303/1885-86, 1314/1896-97, 1338/1959 (Fehmi Edhem Karatay, *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Basmalar Kataloğu*, İstanbul 1949, s. 1-2; Storey/Bregel, II, s. 773). Son olarak Bombay (1269/1853) baskısı üzerinden 'Abdu'l-Muhammed

II. Târîh-i Vassâf'ın Müellif Nüshası:

A. Nüshanın Tavsifi: *Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr*'ın dördüncü cildinin müellif nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır²⁸. Bu nüshanın tanıtımı ilk kez 1920'li yıllarda İstanbul kütüphanelerinde araştırmalarda bulunan Çek araştırmacı Felix Tauer tarafından 1931-1932 yıllarında "Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul" adıyla yayınlanan bir seri tanıtım yazısı içerisinde olmuştur²⁹. Daha sonra, F. Tauer'in tanıtımına dayanarak; C.A. Storey³⁰, Yu. E. Bregel³¹ ve A. Munzevi³² de eserlerinde *Târîh-i Vassâf*'ın Nuruosmaniye nüshasını zikretmişlerdir³³.

Âyeti tarafından özetlenmiştir: *Tahrîr-i Târîh-i Vassâf*, Tahrân 1346/1967 (ikinci baskı: 1372/1994). Vassâf tarihinin Hindistan ile ilgili bölümleri H.M. Elliot ve J. Dowson tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir: *The History of India*, III, Dehli 1930, 27-54. Eserin Altın Ordu ile ilgili kısımları V.G. Tizengauzen tarafından yayınlanmıştır: *Sbornik materialov, othosyaşihya k istorii Zolotoy Ordu*, II, izvleçeniya iz persidskih soçineniy, yay. A.A. Romaskeviç - S.L. Volin, Moskva-Leningrad 1941, s. 80-89. Çağataylılar hakkındaki bilgiler Russell G. Kempiners tarafından değerlendirilmiştir: "Vassâf's *taziyat al-amsâr wa taziyat al-a'sâr* as a source for the history of the Chaghadayid Khanate", *Journal of Asian History*, XXII, (1988), s. 160-187. Eserin zor istihlah ve ibareleri ile ilgili Tahrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırlanan şu doktora çalışması da önemlidir: Muhammed Şehrî-porâbâdî, *Ferheng-i lugât u istilâhât u i'lâm u tahlîl-i muşkilât-i Târîh-i Vassâf*, Dâneşgâh-i Tahrân Dâneşkede-yi Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî, Basılmamış Doktora Tezi, Tahrân 1374/1995, 1107s. (Tahrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Merkez Kütüphanesi, nr. 3Fâ4 / F825Ş / P.D.).

²⁷ *Târîh-i Vassâf*'ın değeri ve neşri ile ilgili güçlükler son yıllarda Judith Pfeiffer tarafından sunulan bir tebliğde ve Hamîd Rizâ Dâlvend tarafından hazırlanan bir makalede ("Târîh-i Vassâf ve dû olgû-yi pişnihâdî berâ-yi çâp-i ân", *Âyine-yi Mirâs*, 23, (1382/2004), s. 55-69) ele alınmıştır.

²⁸ *Tecziyetu'l-emsâr ve tezciyetu'l-a'sâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3207. Bu yazmanın bir mikrofilmli Süleymaniye Kütüphanesi (Mikrofilm, nr. 3929; CD nr. 2610)'nde ve başka bir mikrofilmli de Tahrân Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde (nr. 2819) bulunmaktadır (bkz. Muhammed Takî Dâneşpejûh, *Fihrist-i Mikrofilmhâ-yi Kitâbhâne-yi Merkezi-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, I, Tahrân 1348/1969, s. 41).

²⁹ "Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul. III. Histoire de l'Irân et de la Transoxiane", *Archiv Orientalni*, III, (1931), s. 467 nr. 326; Farsça terc. İrec Afşâr, "555 nusha-yi Fârsî-yi târîh der-kitâbhânehâ-yi İstanbul", *Nâme-yi Bahârîstân*, I/1, Tahrân 1379/2000, s. 93-94 nr. 321.

³⁰ C.A. Storey, I, s. 267.

³¹ Storey/Bregel, II, s. 769.

³² *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî*, VI, Tahrân 1353/1974, s. 4280 nr. 44196.

³³ Genel nitelikli tanımlardan sonra, Nuruosmaniye nüshası hakkındaki ilk ciddi referans ve tanıtım yazısı tarafımızdan hazırlanmıştır: Osman G. Özgüdenli, "Bir İlhanlı Şehir Modeli: Rab'-i Reşîdî'de Meslekler, Görevliler ve Ücretler", *Esnaf ve Ekonomî*, I, İstanbul 2003, s. 114 n. 67; "Nusha'î ez-târîh-i Vassâf be-hattî mu'ellif ve mohr-i Kitâbhâne-yi Rab'-i Reşîdî", Farsça terc. Hoccet Fahrî, *Nâme-yi Bahârîstân. An Iranian International Journal for Islamic Manuscripts Research*, IV/1-2, 7-8, Tahrân 1383/2004, s. 63-72.

Yazma, dördüncü cilde ait toplam 310 varaktan ibarettir. Dördüncü cildin üç ayrı yerine ait bir kaç sayfanın eksik olduğu anlaşılmaktadır. Yazmanın tavsifi şu şekildedir:

335x245mm., 255x175mm., 17 satır, iri ve açık ta'lik yazı. Başlığı ve şahit cetvelleri tezhipli. Tam meşin, cetveli miklepli, şirazeli. Sırtı çok eskimiş, açık kahverengi cilt. Muhtemelen ilk dış kapak sayfası eksik. Yine vr. 185-186 arasında iki yaprağın eksik olduğu anlaşılmakta ki, sonradan haşiyeye eklenmiştir. Ciltlenirken sayfa kenarındaki haşiyelerden bazıları eksilmiş ve okunamaz hâle gelmiş (bkz. vr. 11a, 184a, 194b, 218a, 253a, 263b). Sayfa numaraları sayfa üstüne sonradan numaralandırılmıştır (Yaprak 1-201 arasında sol üst köşede orijinal sayfa numaralarından bazıları görülmekte). Kufî yazılı, dikdörtgen ve siyah bir mühürle mühürlenmiş (bkz. aş.). Eserde küçük yuvarlak (vr. 2a ve 226a) ve büyük yuvarlak (vr. 2a) başka mühürlere ait silinmiş izler vardır.

Baş vr. 1b) : أنه من سليمان وأنه بسم الله الرحمن الرحيم

Son (vr. 310b) : تم الكتاب و ربنا مشكور وله لدينا ناييل موفور

ثم الصلوة على النبي محمد ما يقرأ المحفوظ المسطور قد فرغ من تليفقه و تنميقه

مولفه و محرره اضعف عباد الله تعالى و احوجهم الى النعيم عبد الله بن فضل الله

بن ابى نعيم اجعل الله متابعه الحق احسن مما لديه و غفر له و لوا لديه فى شعبان

سنه احدى عشره و سبعمائة المباركه رب اختتم بالخير

Yazmanın kapak sayfasının sağ tarafında “*Fihristu'l-cildu'r-râbi' min el-Vassâf*” başlığı altında eserin içerisindeki başlıkların sayfa numaralarına göre bir listesi yapılmıştır. Sayfanın altındaki “*bi-resm-i resmî fi 25 Rebî'u'l-evvel sene [1]182*” (8 Ağustos 1768) kaydından, bu listenin hazırlanış tarihini tespit etmek mümkündür³⁴. Listedeki bu tarih, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin kurulmasından sonraki bir döneme aittir³⁵. İlk yaprağın dış yüzünde (vr. 1a)

³⁴ Bu kayıt muhtemelen kütüphanenin kuruluşundan 2 Şevvâl 1190/14 Kasım 1190 tarihinde vefatına kadar baş *hâfiz-ı kütübü* olan Yüsf Efendi'ye ait olmalıdır.

³⁵ Nuruosmaniye Kütüphanesi Osmanlı Padişahı III. Osman (1754-1757) tarafından 1 Rebî'u'l-evvel 1169/5 Aralık 1755 tarihinde açılmıştır. Kuruluşunda kütüphanede toplam 5031 cilt kitap bulunduğu anlaşılmaktadır (bkz. İsmail Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, *Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991, s. 100; Ali Öngül,

ise, eserin müellif hatı olduğunu gösteren “*el-Cildu’r-râbi’ bi-hatt-i musannife -Rahmetullâhi ‘aleyh-*” ibaresi görülmektedir. Gerek liste, gerekse bu ibare, yazı tarzına bakılırsa aynı kimsenin kaleminden çıkmıştır. İbarenin altında yazmanın kütüphane numarası (3207) ve kütüphane mührü yer almaktadır. Yine, kapağın dış yüzünün tam ortasında eserin Osmanlı Padişahı III. Osman (1168/1754-1171/1757) tarafından kütüphaneye vakfedildiğini gösteren vakıf kaydı bulunmaktadır: “*Vakafa ekremu’s-selâtin min tabakâti’l-mulûk ... es-Sultân ibnu’s-Sultân Sultân Ebû’l-Mehâsîn ‘Osmân ibn Sultân Mustafâ Hân ...*”³⁶. Nuruosmaniye Kütüphanesi’ne ait en eski kitap fihristleri incelendiğinde, yazmamızın daha ilk fihristten itibaren müellif hatı olduğuna dikkat çekildiği görülmektedir³⁷.

Eserin kapağının iç yüzündeki ser-levhada “*innehu min Suleymân ve innehu*”³⁸ ibaresi yazılıdır. Eser baştan sona iri harflerle ve gayet açık bir şekilde kaleme alınmıştır. Bazı başlık ve şiirlerde kırmızı kalem kullanılmıştır. Kelimelerin yazımında genellikle noktalar ihmal edilmiştir. Bununla birlikte, okuyucular için sıkıntı olabilecek bazı kelimeler ile Türkçe ve Moğolca bazı unvan ve ıstılahların metinde harekeli olarak yazıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, bazı kelimeler üzeri çizilerek metinden çıkartılırken, sayfa kenarlarına yazılan pek çok haşiye ile de metne ilâvelerde bulunulmuştur.

Eserin 10 yaprağının, hepsi de sağ yüzünde olmak üzere (vr. 4b, 8b, 49b, 102b, 175b, 218b, 277b, 299b, 307b, 309b) dikdörtgen şeklinde bir mühür ile mühürlendiği görülmektedir. Sayfaya dik bir şekilde vurulan ve

“Nuruosmaniye Kütüphanesi”, *M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, VI, (1991), s. 141, 146).

³⁶ Bu ibare, câmi ve kütüphanenin bânisi III. Osman tarafından kütüphaneye vakfedilen kitapların tamamında bulunmaktadır.

³⁷ Yazma kütüphanenin en eski fihristine şu şekilde kaydedilmiştir: “*el-Cildu’r-râbi’ min Târih-i Vassâf bi-hatt-i musannife, vakfi Sultânî, satr-i sahife: 17*” (*Fihrist*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 1, vr. 160b). Yazmanın kütüphanenin daha sonra hazırlanan üç numaralı fihristinde de bir kez daha aynı şekilde zikredildiği görülmektedir (*Fihrist*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3, vr. 143b). Dört numaralı muhtasar fihristte yazmanın müellif hatı olduğuna dair kayıt yer almamış ve eser sadece *Târih-i Vassâf* şeklinde zikredilmiştir (*Fihrist*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 4, vr. 21b). Yazma, kütüphanenin daha geç bir döneme ait beş numaralı fihristine ise müellif hatı olduğu zikredilmeksizin, bugünkü numarası ile (3207) kaydedilmiştir (*Fihrist*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 5, vr. 84a). Kütüphane fihristlerinin incelenmesi aynı zamanda, *Târih-i Vassâf*’ın sadece dördüncü cildinin müellif nüshasının kütüphaneye vakfedildiğini ve eserin müellifin kaleminden çıkan diğer dört cildinin hiç bir zaman Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde bulunmadığını ortaya koymuştur.

³⁸ Kur’ân, XXVII, 30.

13x74mm. ebadında olan bu mührün üzerinde kufî bir yazı bulunmaktadır. Mühür dikkatle incelendiğinde, daha önce Prof. Francis Richard tarafından Paris'teki Bibliothèque Nationale (Persan 121)'de Kâdî Sirâcu'd-dîn Mahmûd b. Ebû Bekr-i Âzerbâyecânî'nin *Letâ'ifu'l-hikme* isimli eseri üzerinde bulunan ve ihtiyatlı da olsa Rab'-i Reşîdî Kütüphanesi'ne³⁹ ait olabileceği bildirilen⁴⁰ 13x74mm. ebadındaki kufî mühür ile tam olarak aynı olduğu görülmektedir. Değerli araştırmacı F. Richard, tek bir numuneye dayandığı için, "*Vakf-i Kitâbhâne-yi Reşîd*" şeklinde okuduğu⁴¹ mührün Rab'-i Reşîdî Kütüphanesi'ne ait olup olmadığından emin olamamıştır. Şimdi *Târîh-i Vassâf*'ın Nuruosmaniye nüshasında bulunan ve "*Vakf-i Kitâbhâne-yi Reşîdî*" şeklinde okuduğumuz bu yeni örnek, bu konudaki bütün şüpheleri bertaraf etmektedir⁴².

³⁹ Rab'-i Reşîdî kütüphanesi hakkında bkz. Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Sevânihü'l-efkâr-i Reşîdî*, neşr. Muhammed Takî Dânepejûh, Tahrân 1358/1979, s. VII-IX (nâşirin önsözü); Ruknu'd-dîn Humâyün-ferruh, *Kitâb ve kitâbhânehâ-yi şâhanşâhî-yi İrân*, II, *ez sadr-i İslâm tâ 'asr-i konûn*, Tahrân 1347/1968, s. 90-93; Rashiduddin Fazlullah, *Jami'u't-tawarikh, Compendium of Chronicles, A History of the Mongols*, translated and annotated W.M. Thackston, I, Harvard 1998, s. IX-XIV (nâşirin önsözü); Birgitte Hoffmann, *Waqf im mongolischen Iran. Rasiduddins Sorge um Nachruhm und Seelenheil*, Stuttgart 2000, s. 124-125, 193; Osman G. Özgüdenli, "Bir İlhanlı Şehir Modeli: Rab'-i Reşîdî'de Meslekler, Görevliler ve Ücretler", s. 114, 118, 121. Rab'-i Reşîdî kütüphanesi için istinsah edilen bir başka kitap için bkz. Pervîz Azkâ'î, "Nusha-yi 'el-Âsârü'l-bâkiyya'-yi Rab'-i Reşîdî", *Nâme-yi Bâharistân*, I/2, Tahrân 2001, s. 65-70.

⁴⁰ F. Richard, "Mohr-i kitâbhâne-yi Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî?", *Âyende*, VIII/6, Tahrân 1361/1982, s. 343-346 (mühür için bkz. Ek I; Ek II/7-8). Kezâ bkz. İrec Afşâr, "Mâlikîyet ve harîd u furûht-i nushahâ-yi hattü der-gozeste", *Nâme-yi Bâharistân*, I/2, Tahrân 2001, s. 50. Francis Richard'ın Muhammed Takî Dâneşpejûh'a yazdığı ve iddiasını ilk kez bilim dünyasında tartışmaya açtığı mektubu Dâneşpejûh'un yazışmaları içerisinde yayınlanmıştır (*Hadîs-i 'aşk*, III, *Mohammad Takî Dâneshe-Pazhûh Memorial Volume*, vol. II, *Dâneşpejûh, Nâme-hâ ve Gofûgûhâ*, ed. Nâdir Mottalibî Kâşânî-Seyyid Muhammed Huseyn Mar'aşî, Tahrân 1382/2003, s. 580 n. 89).

⁴¹ Değerli şarkiyatçı F. Richard, mührü, Dâneşpejûh'a gönderdiği mektupta "*Mulk-i Kitâbhâne-yi (Reşîdiyye)*" (bkz. *Hadîs-i 'aşk*, III, *Mohammad Takî Dâneshe-Pazhûh Memorial Volume*, II, s. 580 n. 89), daha sonra yayınlanan makalesinde ise "*Mulk-i Kitâbhâne-yi Reşîd*" şeklinde okumuştur ("Mohr-i kitâbhâne-yi Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî?", s. 343). İrec Afşâr, makaleyi takdim ettiği haşiyede, mührün ilk kelimesinin kendisi ve Muhammed Takî Dâneşpejûh tarafından "*Vakf-i*" şeklinde okunduğunu belirtmiştir (bkz. "Mohr-i kitâbhâne-yi Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Hemedânî?", s. 343 n.*). Biz bu okuyuşa aynen katılıyoruz. Bununla birlikte, üçüncü kelimeyi "*Reşîd*" yerine "*Reşîdî*" şeklinde okumayı teklif ediyoruz: "*Vakf-i Kitâbhâne-yi Reşîdî*".

⁴² F. Richard, araştırmacılar tarafından mührün tam olarak Rab'-i Reşîdî'ye aidiyetinin tespitinin, İslâm ve İrân mühürlerinin tarihi ile kütüphanecilik tarihi araştırmaları açısından fevkalâde mühim olacağı belirtilmiştir.

Bu durumda, *Târîh-i Vassâf*'ın Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan müellif nüshasının, İlhânlı vezîri Reşîdu'd-dîn Fazlullâh tarafından Tebrîz yakınlarında kurulan Rab'-i Reşîdî⁴³ isimli büyük külliye içerisindeki kütüphaneye vakfedildiği ve bir süre burada muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. Rab'-i Reşîdî'de, biri külliye içerisinde mütevellî evinin yakınında yer alan genel kütüphane (*beytu'l-kutub*), diğeri de medrese eğitimi yapılan yerdeki eğitim kitaplığı (*dâru'l-kutub*) olmak üzere toplam iki kütüphane bulunmakta idi⁴⁴. Genel kütüphane (*beytu'l-kutub - kitâbhâne*) idarî açıdan doğrudan mütevellîye bağlı idi⁴⁵. Kütüphanedeki kitapların birer fihrîsti mütevellî, müşrif ve nâzırda bulunmakta idi. Kitaplar, ancak kitap kıymeti kadar bir depozit bırakıldıktan sonra, bir ay için kütüphaneden çıkartılabilmekte idi. Reşîdu'd-dîn Fazlullâh tarafından kaleme alınan pek çok kitabın asıl nüshası da bu kütüphanede muhafaza edilmekte idi⁴⁶. Reşîdu'd-dîn, kütüphanede bulunan kitapların, çalınmaması ya da kaybolmaması için, bizzat

⁴³ Rab'-i Reşîdî'nin yapısı, işlevi ve işleyişi pek çok müstakil araştırmaya konu olmuştur: D. Wilber-M. Minovi, "Notes on the Rab'-i Rashidi", *Bulletin of the American Institute for Iranian Art and Archaeology*, V (1938), s. 247-259; Mahmûd 'İrfân, "Bozorgterin bunyâd-i hayr der-İrân", *Dinshah Irani Momarial Volume*, Bombay 1943, s. 20-31; Hâce Huseyn Nahcevanî, "Rab'-i Reşîdî", *Çihil makâle*, yay. Yûsuf Hâdim Hâşimî-neseb, Tebrîz 1343/1364, s. 11-24; M. Cevâd Meşkûr, "Rab'-i Reşîdî", *Huner u Merdom*, 84, Tahrân 1348/1969, s. 32-42; Mecîd Rahnumâ, "Reşîdu'd-dîn ve Rab'-i Reşîdî", *Mecmû'a-yi hitâbehâ-yi tahkîkî derbâre-yi Reşîdu'd-dîn Fazlullâh Hemedânî*, Tahrân 1350/1971 [= *M.H.R.F.*], s. 110-122; Gulâm-Rizâ Selîm, "Ta'lim u terbiyyet der-Rab'-i Reşîdî", *M.H.R.F.*, s. 167-182; M. Murtazavî, "Tebrîz der-rûzgâr-i H'âce Reşîdu'd-dîn", *M.H.R.F.*, s. 262-276; 'Abdu'l-'Alâ Kâreng, *Âsâr-i bâstânî-yi Âzerbâycân*, I, Tahrân 1351/1972, s. 162-169; B. Fragner, "Zu einem Autograph des Mongolenversirs Raşid ad-Din Fazlallâh, der Stiftungsurkunde für das Tebrîzer Gelehrtenviertel Rab'-i Raşîdî", *Festgabe deutscher Iranisten zur 2500 Jahrfeier Irans*, Stuttgart 1971, s. 35-46; Sheila S. Blair, "Ilkhanid Architecture and Society: An Analysis of the Endowment Deed of the Rab'-i Rashidi", *Iran*, 22 (1984), 67-90; Muhammed Mehdi Burûşekî, *Beresi-yi reveşi idârî ve âmûzeşi Rab'-i Reşîdî*, Meşhed 1365/1986; Mustafâ Mu'minî, "Cogrâfiyâ-yi cihân-binî ve vakf-nâme-yi Reşîdî", *Mirâs-i Câvidân*, I/3, Tahrân 1372/1993, s. 30-37; Aynı müellif, "Şehristân-i Reşîdî", *Mirâs-i Câvidân*, I/4, Tahrân 1372/1993, s. 52-59; Seyyid Hasan Umidiyânî, "Rab'-i Reşîdî; Mecma'-yi bozorg-i vakfî, 'ilmî ve âmûzeşi der-Tebrîz-i karn-i heştom-i hicrî/sizdehom-i milâdî", *Mirâs-i Câvidân*, VII/28, Tahrân 1378/1999, s. 50-71; Birgitte Hoffmann, "Raşidaddin Fadlallâh as the Perfect Organizer: The Case of the Endowment Slaves and Gardens of the Rab'-i Raşîdî", *Proceedings of the Second Conference of Iranian Studies*, Roma 1995, s. 287-296; Birgitte Hoffmann, *Waqf im mongolischen Iran. Raşiduddins Sorge um Nachruhm und Seelenheil*, Stuttgart 2000; Osman G. Özgüdenli, "Bir İlhanlı Şehir Modeli: Rab'-i Reşîdî'de Meslekler, Görevliler ve Ücretler", s. 105-126.

⁴⁴ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Vakf-nâme-yi Rab'-i Reşîdî*, neşr. Muctebâ Minovî - İrec Afşâr, Tahrân 2536/1977 [= *Vakf-nâme*], s. 131, 150, 159, 176, 225.

⁴⁵ *Vakf-nâme*, s. 150, 197-198.

⁴⁶ *Vakf-nâme*, s. 238.

kendisi tarafından hazırlanan özel bir mühür ile mühürlenmesini istemiştir⁴⁷.

*Târîh-i Vassâf*ın dördüncü cildinin telifinin, müellif nüshasının ışığında 703/1304-711/1312 yılları arasında yaklaşık sekiz yıllık bir süre zarfında ve oldukça yavaş bir şekilde gerçekleşmiştir⁴⁸. Eserinin dördüncü cildinin kaleme alınmaya başladığı dönemde Gâzân Hân'ın henüz yeni vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹. Nitekim müellif, dördüncü cildin daha başlarında, o esnada henüz yeni tahta çıktığı anlaşılan Sultan Olcâyâtü'ya övgüde bulunmaktadır: "... *Giyâsü'd-dunyâ ve'd-dîn Ulug Hân-i a'zam* [haşiye: *Ho-dây-bende Muhammed*] *Ûlcâyâtü Sultân Zill-ullâhi fi'l-'arz*"⁵⁰. Yaklaşık dört yıl sonra 707/1307 yılına gelindiğinde ise dördüncü cildin yaklaşık üçte birinin telifinin tamamlandığı anlaşılmaktadır. Zirâ müellif, yazmanın 92. yaprağında kendi zamanına atıfta bulunmuştur: "... *imrûz ki şuhûr-i 707 est...*"⁵¹.

Yazmanın 250a yaprağı üzerinde bulunan bir ibareden, eserin 711 yılı Şa'bân ayı sonlarında (1-10 Ocak 1312) tamamlandığı anlaşılmaktadır⁵². Bu durumda, eserin 24 Muharrem 712/1 Haziran 1312 tarihinde Sultâniyye şehrinde Sultan Olcâyâtü'ya sunulduğu bilindiğine göre⁵³, dördüncü cildin son düzeltmelerinin de Ramazân-Zî'l-hicce 711/Ocak-Mayıs 1312 tarihleri arasında tamamlandığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Yine, düşüncemize göre, yazmamız, tamamlandığı Ramazân-Zî'l-hicce 711/ Ocak-Mayıs 1312 ile, Reşîdu'd-dîn Fazlullâh'ın katil tarihi olan 17 Ce-

⁴⁷ *Vakf-nâme*, s. 198. Reşîdu'd-dîn'in yazışmalarında, Rab'i Reşîdî'de bulunan iki kütüphanede muhtelif ilimlere ait yaklaşık 60.000 kitabın bulunduğu kaydedilmektedir (Reşîdu'd-dîn, *Sevânihu'l-efkâr-i Reşîdî*, s. 214).

⁴⁸ *Târîh-i Vassâf*ın dördüncü cildinin yaklaşık sekiz yılda telif edildiği göz önünde bulundurulursa, müellifin ayda ortalama üç yaprakтан biraz fazla yazdığı anlaşılır. Yine, eserin beşinci cildinin yazımına 711/1312 yılında başladığı ve vefatından ancak kısa bir süre önce 728/1328 yılında tamamlandığı düşünüldüğünde, müellifin eserini yazmakta ne kadar yavaş davrandığı daha iyi anlaşılır.

⁴⁹ Gâzân Hân 11 Şevvâl 703/17 Mayıs 1304 tarihinde Kazvîn yakınlarında vefat etmiş ve halefi Olcâyâtü, büyük bir cülûs merasiminin ardından 15 Zî'l-hicce 703/19 Temmuz 1304 tarihinde hükümdarlık tahtına çıkmıştır (Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları* (694/1295-703/1304), s. 289, 291).

⁵⁰ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 3b.

⁵¹ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 92a.

⁵² Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 250a: "...*tahrîr^u fi evâhir-i Şa'bânü'l-mu'azzam li-sene ihdâ 'aşara ve seba'mi'a*". Bu ibare yazmanın sonunda "*fi Şa'bân sene ihdâ 'aşara ve seba'mi'a*" şeklinde bir kez daha tekrarlanmıştır (Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 310b).

⁵³ Vassâf/Bombay, s. 544-551; Vassâf/ *Tahrîr*, s. 280-286.

mâziu'l-ewvel 718/17 Temmuz 1318⁵⁴ tarihleri arasında Tebrîz'deki Rab'-i Reşîdî'nin kütüphanesinde muhafaza edilmiş olmalıdır. Zirâ, Reşîdu'd-dîn'in katlinin ardından, kellesi sokaklarda dolaştırılarak malları yağmalanmış ve büyük bir külliye olarak inşâ edilen Rab'-i Reşîdî tahrip edilmiştir⁵⁵. *Târîh-i Vassâf*'ın müellif nüshasının da muhtemelen bu tahribat esnasında kütüphaneden yağmalandığı tahmin olunabilir.

Bu durumda müellif nüshası, tamamlanmasının ardından, muhtemelen çok iyi bir kopyası Sultan Olcâyütü'ya takdim edildikten sonra, müellif tarafından -belki de hatıra olarak- Reşîdu'd-dîn'e hediye edilmiş olmalıdır. Nüsha üzerindeki mühür, eserin hiç değilse bir müddet Rab'-i Reşîdî kütüphanesinde muhafaza edilerek bu kütüphanenin mührü ile mühürlendiğini göstermektedir.

Esasen eserde, Vassâf'ın vezîr Reşîdu'd-dîn Fazlullâh ile ilişkisini gösteren pek çok işaret bulunmaktadır⁵⁶. Eserin pek çok yerinde müellif tarafından Reşîdu'd-dîn'e övgü ve dualarda bulunulmuştur. Bu arada bir övgüden, Vassâf'ın, Reşîdu'd-dîn'in vazife ortağı Sa'du'd-dîn Sâvecî ile de ilişki halinde olduğu anlaşılmaktadır⁵⁷.

Yazma üzerinde Rab'-i Reşîdî kütüphanesine ait mührün yanısıra, silinmiş iki farklı yuvarlak mühre ait izler görülmektedir. Bunlardan vr. 2a ve 226a'da bulunanı 21mm., vr. 2a'da bulunanı ise 34mm. çapındadır⁵⁸. Mü-

⁵⁴ Reşîdu'd-dîn Fazlullâh 717/1317 yılında görevinden azledilmiş, ardından da Sultan Olcâyütü'yu zehirlemekle ithâm edilerek yargılanmış, suçlu bulunmasının ardından da katledilmiştir (bkz. Z.V. Togan, "Reşîd-üd-dîn Tabîb", *İA*, IX, s. 707).

⁵⁵ Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmî'u't-tevârih*, neşr. Hânâbâ Beyânî, Tahrân 1317/1938, s. 79. Bu tarihte külliyesinin emlakına el konularak vakıflar geçersiz kılınmıştır. Hâfiz-i Ebrû, Reşîdu'd-dîn'in katlinden sonra emlakının *divâna* bağlandığını, vakfettiği yerlerin geri alındığını kaydetmektedir (*Zeyl-i Câmî'u't-tevârih*, s. 79-80). Rab'-i Reşîdî, Reşîdu'd-dîn'in oğlu Giyâsu'd-dîn Muhammed'in vezîrlîği zamanında (1327-1336) bir ara yeniden toparlanma eğilimi göstermişse de, onun 736/1336 yılındaki katlinden sonra yeniden yağma ve tahribata uğramıştır (Hâfiz-i Ebrû, *Zeyl-i Câmî'u't-tevârih*, s. 151).

⁵⁶ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 16a, 41b, 103b. Keza bkz. Bombay baskısında Vassâf/Bombay, s. 592.

⁵⁷ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 41b. Bu övgü ve dua cümlesi, Sâvecî'nin Reşîdu'd-dîn ile arasındaki ihtilaftan dolayı 10 Şevvâl 711/19 Şubat 1312 tarihindeki katlinden sonra (Nâsîru'd-dîn Munşî, *Nesâ'îmu'l-eshâr ve letâ'îmu'l-âhbâr*, neşr. Celâlu'd-dîn Urmevî (Muhaddis), Tahrân 1364/1985, s. 113, 115; H'ândemîr, *Destûru'l-vuzerâ'*, neşr. Sa'id Nefîsî, Tahrân 2535/1976, s. 314, 316), muhtemelen Reşîdu'd-dîn Fazlullâh ile arasında bir problem yaratmaması için müellif tarafından eserden çıkartılmıştır.

⁵⁸ Bkz. Ek II/1.

hürler sonradan silindiği için maalesef okunamamaktadır. Muhtemelen XIV-XVIII. yüzyıllara ait olan bu iki mührü okuyabilmek mümkün olsa idi, belki de yazmanın Rab'-i Reşîdî Kütüphanesi'nden Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne gelinceye kadarki öyküsü hakkında bir miktar bilgi edinebilmek de mümkün olacaktı.

B. Nüsha Farkları: Eserin dördüncü cildinin Nuruosmaniye kütüphanesinde bulunan müellif nüshası toplam 64 başlıktan oluşmaktadır. Nüshanın üç farklı yerinde birkaç yaprağının eksik olduğu görülmektedir. Bu durum, sonradan başka biri tarafından not düşülerek⁵⁹ eksik kısımlardan bazıları haşiyeye ilâve edilmiştir⁶⁰. Nuruosmaniye nüshasında eksik olan kısımlardan birinin, müellifin, eserinin dördüncü cildini Sultan Olcâyâtü'ya takdim ettiği mülâkattan sonra kaleme alındığı anlaşılmaktadır⁶¹.

Târîh-i Vassâf ın Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan dördüncü cildinin müellif nüshası içerisinde yer alan *Ahlâku's-saltana* isimli risâle⁶² ise müellifin Sultân Olcâyâtü'ya bir hediye (*tuhfe*)'sinden ibarettir⁶³. Metin karşılaştırması, bu risâlenin, bazı nüshaları müstakil olarak zamanımıza ulaşan⁶⁴ *Risâle-yi ahlâku's-saltana* isimli siyaset-nâme ile aynı olduğunu ortaya koymaktadır⁶⁵.

⁵⁹ "Bu mucellidden risâle-yi târihiyeden iki varak sâkitdir" (Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 15b). Nüshadaki eksikliğe aynı yazı ile ama bu kez Farsça olarak iki yerde daha dikkat çekilmiştir: "Ez-încâ penc u şiş varak nâkit est ya'nî makâle-yi 'Sifat-i 'arz-i kitâb' ve makâle-yi 'Gûy u Cevgân' ve 'Te'timme-yi ahvâl-i Misr' sâkit est. Resmî" (bkz. Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 249b). "Ez-încâ makâle-yi 'Sevânih-i gaybî' ve risâle-yi 'Teşbihîyye' mefkûd est" (bkz. Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 305b. Yazmanın başka bir yerinde (vr. 132b) ise haşiyenin altına "fî gurre-yi Şa'bân [1]189" (26 Eylül 1775) tarihi düşülmüştür.

⁶⁰ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 16a.

⁶¹ Eksik olan kısımda müellifin Sultan Olcâyâtü ile mülâkatını tasviri ve Reşîdu'd-dîn Fazlul-lâh'a övgüler bunu göstermektedir. Nuruosmaniye nüshasında eksik olan kısım (Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 249b) eserin Bombay baskısında 591-595. sayfalarına tekâbül etmektedir.

⁶² Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 149a-176a.

⁶³ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 141a. Risâlenin girişinde Sultan Olcâyâtü şu şekilde övülmüştür: "Pâdişâh-i 'âlem-fermâ-yi benî âdem, Zû'l-karneyn-i sâni, Cemşid-i tahtgâh, Cihânbanî, Cihândâr, Sâhib-kirân, Sultân-i kâmkâr, Kâmrân, 'Âdil-i cihân Gıyâsu'l-hakk ve'd-dunyâ ve'd-dîn Hodâbende Muhammed" (Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 149a; Vassâf/Bombay, s. 484; "Ahlâku's-saltana fî ahvâl-i'ezmine ve'l-edine", *Mecmû'a*, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, (Tahran), nr. 5307, vr. 104b).

⁶⁴ Bkz. yukarıda n. 13.

⁶⁵ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 149a-176a; *Mecmû'a*, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, (Tahran), nr. 5307, vr. 104b-119a.

Müellif nüshasında bulunan bazı başlıklar, eserin Bombay baskısında yer almamaktadır. Bunun yanısıra, gerek başlıklar, gerekse asıl metinde bazı farklılıklara rastlanmaktadır. Biz burada sadece birkaç örnek vermekle yetinmiyoruz:

Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 7a-b: "... der-misâq-i în umûr (şehzâdegân [üzeri kırmızı ile çizilerek iptal edilmiş] [haşiye: *Seh Üymâq*] ilçî bâ sî-sad u bîst u penç ser ulâgh ez-pîş-i Toqtây Şâhzâde be-râh-i Derbend be-resîdend çe der-ewel-i sâl-i mezkûr miyân-i û ve Noqây der-hudûd-i Saqsîn ve Bulghâr muhârebetü bîmnâk ve mukâteletü hûlângîz refte-bûd ... [7b] zâhir numûde ve 'âqibet Toqtây be-quvvet-i tâli' muzaffer âmed..."

Vassâf/Bombay, s. 398: "... der-misâq-i în umûr *Seh Üymâq* ilçî bâ sî-sad u bîst u penç ser ulâgh ez-pîş-i Toqtây Şâhzâde be-râh-i Derbend be-resîdend ve sûret çonân bûde ki der-ewel-i sâl-i mezkûr miyân-i û ve Toqây der-hudûd-i Saqsîn ve Bulghâr muhârebetü sehmnâk va mukâteletü hûlângîz refte-bûd ... zâhir bûde Toqtây be-quvvet-i tâli' muzaffer âmede ..."

Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 22a: "... pes camî'-yi umerâ' Sûtây ve Âlghû ve Nâghûldâr bâ leşker-i musâhib be-meded-i Kutlughşâh No'yin revân fermûd ve râyet-i firûz-ahter rûz-i ... [metinde muhtemelen sonradan doldurulmak üzere boş bırakılmış] Şa'bân be-râh-i Mûsul ve Sincâr murâca'at kerd [haşiyede: *feth-nâme-yi Rahbe...*] ve ez-ân taraf-i Sultân-i Mîsr ..."

Vassâf/Bombay, s. 409: "... pes camî'-yi umerâ' Sûtây ve Âlghûlutây Ghuldâr bâ leşker-i musâhib meded-i Kutlughşâh No'yin-râ revân kerd ve râyet-i firûz-ahter rûz-i Şa'bân-i în-sâl be-râh-i Mûsul ve Sincâr murâca'at numûd ve ez-etrâfi Sultân-i Mîsr..."

Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 242b: "... [haşiye: *mevsûm-i camî'(?)'u't-tesânîf munqasim be-deh mucellid ve her mucellidî be-vezn duvîst menn-i 'adl taqrîb⁶⁶ ki mecmû'-i ân penç hezâr varaqa bâşed*] ..."⁶⁶

Vassâf/Bombay, s. 538: "... muvazza' be-deh mucellid ve her mucellidî duvîst menn-i 'adl taqrîb⁶⁶ ki macmû'-i ân seh hezâr varaqa bâşed ..."

Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 248a: "... Pâdişâh-i cihân, Fermân-fermâ-yi [üzeri kırmızı ile çizilerek iptal edilmiş: *Benî âdem, Zû'l-qarneyn-i sâni, Cemşîd-i tahtgâh, Cihânbanî, Sultân-i kâmkâr, Kâmrân*] [haşiye:

⁶⁶ Bkz. Ek II/4.

devrân, Sultân Suleymân taht, Ferîdûn baht, Qobâd nihâd, Sikender mu'adelet, Sencer muhabbet], *Giyâsu'd-dunyâ ve'd-dîn Ülcâyâtü Sultân ...*”.

Vassâf/Bombay, s. 543: “... Pâdişâh-i cihân, Fermân-farmâ-yi devrân, Sultân Suleymân baht, Ferîdûn taht, Sikender mamleket, Kisrâ mu'adelet, Sencer muhabbet, *Giyâsu'd-dunyâ ve'd-dîn Ülcâyâtü Sultân ...*”.

Titiz bir karşılaştırma, eserin müellif nüshasıyla Bombay baskısı arasında önemli farklılıklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Yine böyle bir karşılaştırma, bize, eserin tamamlanmasından sonra bir kez daha redakte edildiğini ve bu esnada bazı değişiklikler yapıldığını göstermektedir. Böyle bir redaksiyon için en uygun tarih, muhtemelen eserin beşinci cildinin tamamlandığı 728/1328 ile müellifin ölüm tarihi olan 730/1329-30 yılları arası olmalıdır.

C. Müellif Nüshasının Önemi: Vassâf tarihinin pek çok nüshası günümüze ulaşmıştır⁶⁷. Bununla birlikte, eserin bugüne ulaşan hiç bir nüshası müellifin vefatından daha önceye gitmemektedir⁶⁸. Eserin son derece ağır ve tımturaklı bir üslûpta kaleme alınmış olması, müellifin süslü üslûbu kurabilmek için eserinde çok sayıda Arapça ayet, kıssa ve şiire yer vermesi ve devrin gelenekleri icabı çok sayıda Türkçe-Moğolca isim, unvan ve ıstılahın kullanılması, *Târîh-i Vassâf*’ın sonradan kopya edilen nüshalarının içerisinde müstensihlerin bilgi, dikkat ve tecrübe eksikliğinden kaynaklanan pek çok hata bulunmasına sebep olmuştur. Nuruosmaniye nüshası, eserin eksik ve hatalı nüshalarının yanında, orijinal müellif hattı olması sebebiyle müstensih hatalarının giderilmesinde son derece büyük bir öneme sahiptir. Eserin sadece dördüncü cildinin müellif nüshasının günümüze ulaşmış olmasını bir şanssızlık saymak gerekecektir.

⁶⁷ Eserin yüzlerce cildi bulan farklı nüshaları için bkz. Felix Tauer, “Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul, III. Histoire de l’Irân et de la Transoxiane”, *Archiv Orientalni*, III, (1931), s. 467-473 nr. 326-381; Storey, I/1, s. 268-269; Storey/Bregel, II, s. 769-772; Ahmed Munzevî, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî*, VI, Tahrân 1353/1974, s. 4280-4286 nr. 44196-44307; Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, II, Tahrân 1375/1996, s. 918-919.

⁶⁸ Eserin Nuruosmaniye nüshasından sonra İstanbul kütüphanelerinde bulunan en eski nüshası Nasrullâh b. Ahmed el-Kâtib el-Hillî isimli bir müstensih tarafından 23 Safer 738/19 Eylül 1337 tarihinde kaleme alınan ve birinci ve ikinci ciltleri ihtiva eden Aya Sofya (nr. 3109) nüshasıdır (bkz. Felix Tauer, “Les manuscrits persans historiques”, s. 327).

Müellif nüshasının en önemli özelliği, eserde geçen özel isimler ile unvanların doğru yazım şeklini bize aktarıyor olmasıdır. Ortaçağ İnan kaynaklarında Türkçe-Moğolca ad, unvan ve istilâhların müellif ve müstensihler tarafından farklı imlâlarla kaydı, bugün İnan tarihi araştırmacılarının önünde çözümlenmeyi bekleyen önemli bir sorun olarak durmaktadır⁶⁹. Pek çok İlhanlı devri özel ad ve unvanı ile Türkçe-Moğolca yer isminin orijinal yazılış ve telâffuz şekillerine ulaşabilmek oldukça güçtür. Cuveynî, Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, 'Abdullâh-i Kâşânî, Hamdullâh Mustevfi-yi Kazvîni, Benâketî ve Şebânkâre'î gibi İlhanlı devri kaynaklarından hiç birinin müellif nüshası bugün için elde değildir. Şimdi *Târih-i Vassâf*'ın müellif nüshasından hareketle, çeşitli sebeplerle müstensihler tarafından yazılmayan, ya da yanlış kaydedilen pek çok Türkçe-Moğolca özel ad, unvan ve askerî-idarî istilâhın yazım ve telâffuz şeklini daha doğru tespit edebilmek mümkün olabilecektir. Bu yönüyle Nuruosmaniye nüshası, çağdaş ve titiz bir müellifin kaleminden çıkması hasebiyle, bilhassa Türkçe-Moğolca şahıs ve kabile adları ile unvanlar ve askerî-idarî istilâhların yazımı açısından, İnan tarihi araştırmalarının yanısıra, Türkoloji ve Mongolistiğe de katkılar sağlayacaktır⁷⁰.

Bunun yanısıra, *Târih-i Vassâf*'ın müellif nüshasında bulunan ve müellifin kaleminden çıktığı anlaşılan haşiyeler de oldukça kıymetlidir. Bu haşiyelerde kimi zaman metne yapılan faydalı ilâveleri, kimi zaman da metinde tezyinat ile ilgili önemli değişiklikleri bulabilmek mümkündür. Müellifin ilâvelerinin yanısıra, nüshanın bazı sayfalarındaki Arapça izah ve açıklamalar da dikkat çekmektedir. Bu açıklamaların esere başka biri tarafından, daha geç bir dönemde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Nüsha, XIV. yüzyıl başlarına ait çeşitli orijinal siyâk numûnelerini ihtiva etmesi sebebiyle⁷¹, muhasebe tarihi ve bir İlhanlı dîvân kâtibinin kaleminden çıkması sebebiyle de hat sanatı tarihi açısından önemlidir.

Bütün bunların dışında, Nuruosmaniye nüshası, Vassâf tarihi örneğinde; zor, karmaşık ve çetrefilli bir eserde, metin kurgusunun nasıl yapıldığı ve dil, üslûp ve imlâ problemlerinin müellif tarafından nasıl aşıldığını da, edebiyat tarihçisi ve dil uzmanlarına açıkça göstermektedir.

⁶⁹ Osman G. Özgüdenli, *Gâzân Hân ve Reformları (694/1295-703/1304)*, s. VIII.

⁷⁰ Pek çok Türkçe-Moğolca şahıs ve kabile adı ile unvan ve istilâh metinde harekeli olarak yazılmıştır. Bkz. Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 6a, 8a, 22b, 103a, 127a, 194b, 251a. Keza bkz. Ek II/6.

⁷¹ Vassâf/Nuruosmaniye, vr. 79a, 80a-85b.

Sonuç olarak, Vassâf tarihinin dördüncü cildinin Nuruosmaniye kütüphanesinde bulunan müellif nüshası, İlhanlı devri siyasî, sosyal, idarî ve iktisadî tarih tetkiklerinde araştırmacıların önüne önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bilgilerin ışığında *Târîh-i Vassâf*'ın müellif nüshasını İlhanlı tarihinin yeni bir kaynağı olarak değerlendirmek mümkündür. Nüshanın şimdiye kadar ihmal edilmiş olması İlhanlı tarihi araştırmaları için büyük bir şanssızlıktır. İleride, bu önemli yazmayı, giriş ve indeksler ile birlikte tıpkıbasım halinde yayınlamayı ümit ediyoruz⁷². Bu yayının, *Târîh-i Vassâf*'ın önemli nüsha farklılıklarını ortaya koyan bilimsel bir edisyon kritiği yapıncaya kadar, Ortaçağ Türk, İran ve Moğol tarihi araştırmaları için önemli bir boşluğu dolduracağı muhakkaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- 'Abbâs İkbâl, *Târîh-i Mogûl, ez-hamle-yi Çingiz tâ teşkîl-i devlet-i Tîmûr*, Tahrân 1364/1985.
- 'Abdu'l-Muhammed Âyetî, "Târîh-i Vassâf", *Dânişnâme-yi Cihân-i İslâm*, VI, Tahrân 1380/2001, s. 259-260.
- Ahmed Munzevî, *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî*, VI, Tahrân 1353/1974.
- Ahmed Munzevî, *Fihristvâre-yi kitâbhâ-yi Fârsî*, II, Tahrân 1375/1996; VI, Tahrân 1381/2002.
- Aka, İsmail, "Vassaf", *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII, (1984), s. 267.
- Babinger, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Türkçe terc. Coşkun Üçok, Ankara 1992.
- Barthold, V.V., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H. D. Yıldız, İstanbul 1981.
- Browne, Edward G., *A Literary History of Persia*, III, *The Tatar Dominion (1265-1502)*, Cambridge 1956.
- Celâlu'd-dîn Humâ'î, *Târîh-i edebiyât-i İrân*, yay. Mâhduht-Bânû Humâ'î, Tahrân 1375/1996.

⁷² Burada memnuniyetle belirtmeliyiz ki, değerli araştırmacı İrec Afşar (Tahrân) ve Mah-mud Omidsalar (California), bu yayının İran tarihi ve kültürünün tıpkı basım metinlerini ihtiva eden *Gencîne-yi Nusha Bergerdân* serisi içerisinde yapılmasını teklif etmişlerdir.

- Erünsal, İsmail,** *Türk Kütüphaneleri Tarihi, II, Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 1991.
- Fihrist,** Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 1, 3, 4, 5.
- Flügel, Gustav,** *Die arabischen, persischen, türkischen Handschriften der kaiserlichen und königlichen Hofbibliothek zu Wien, II*, Wien 1865.
- Günaltay, M. Şemseddin,** *İslâm Tarihinin Kaynakları, -Tarih ve Müverrihler-*, haz. Yüksel Kanar, İstanbul 1991.
- Hadîs-i 'aşk, III, Mohamad Takî Dânesih-Pazhûh Memorial Volume**, vol. II, *Dâneşpejûh, Nâme-hâ ve Goftûgûhâ*, ed. Nâdir Mottalibî Kâşânî - Seyyid Muhammed Huseyn Mar'âşî, Tahrân 1382/2003.
- Hâfiz-i Ebrû,** *Zeyl-i Câmî'u't-tevârih*, neşr. Hân bâbâ Beyânî, Tahrân 1317/1938.
- Hamîd Rizâ Dâlvend,** "Târîh-i Vassâf ve dû olgû-yi pîşnihâdî berâ-yi çâp-i ân", *Âyîne-yi Mirâs*, 23, (1382/2004), s. 55-69.
- Hoffmann, Birgitt,** *Waqf im mongolischen Iran. Raşîduddîns Sorge um Nachruhm und Seelenheil*, Stuttgart 2000.
- Hoffmann, Birgitt,** "Raşîdaddîn Fadlallâh as the Perfect Organizer: The Case of the Endowment Slaves and Gardens of the Rab'-i Raşîdî", *Proceedings of the Second Conference of Iranian Studies*, Held in Bamberg, 30th September to 4th October 1991, by Societas Iranologica Europaea, ed. B.G. Fragner - C. Fragner - G. Gnoli - R. Haag-Higuchi - M. Maggi - P. Orsatti, Roma 1995, s. 287-296
- H'ândemîr,** *Destûru'l-vuzerâ'*, neşr. Sa'îd Nefîsî, Tahrân 2535/1976.
- H'ândemîr,** *Habîbu's-siyer*, ed. Muhammed Debîr Siyâkî, III, Tahrân 1362/1983.
- İrec Afşâr,** "Mâlikîyet ve harîd u furûht-i nushahâ-yi hattî der-gozeşte", *Nâme-yi Bâharistân*, I/2, Tahrân 2001, s. 47-58.
- Jackson, P.,** "Wassâf", *EF*, XI, s. 174.
- Jahn, Karl,** "Tercume-yi Târîh-i Vassâf", *Râhnumâ-yi Kitâb*, XVIII, (1354/1975), s. 171.
- Karatay, Fehmi Edhem,** *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Farsça Basmalar Kataloğu*, İstanbul 1949.

- Karatay, Fehmi Edhem**, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul 1961.
- Kempiners, Russell G.**, "Vassâf's *tazjiyat al-amsâr wa tazjiyat al-a'sâr* as a source for the history of the Chaghadayid Khanate", *Journal of Asian History*, XXII, (1988), s. 160-187.
- Levend, Ağâh Sırrı**, "Siyasetnâmeler", *TDAY Belleten 1962*, Ankara 1963, s. 167-194.
- Mecmû'a**, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, (Tahrân), nr. 5307, vr. 104b-119a.
- Merçil, Erdoğan**, "Vassâf", *İA*, XIII, s. 232-234.
- Muhammed Mehdi Burûşekî**, *Berresî-yi reveş-i idârî ve âmûzeş-i Rab'-i Reş-îdî*, Meşhed 1365/1986.
- Muhammed Şehrî-porâbâdî**, *Ferheng-i lugât u istilâhât u i'lâm u tahlîl-i muşkilât-i Târîh-i Vassâf*, Dâneşgâh-i Tahrân Dâneşkede-yi Edebiyyât ve 'Ulûm-i İnsânî, Basılmamış Doktora Tezi, Tahrân 1374/1995, 1107s. (Tahrân Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Merkez Kütüphanesi, nr. 3Fâ4 / F825Ş / P.D.).
- Muhammed Takî Bahâr (Meliku's-Şu'arâ)**, *Sabk şinâsî, Târîh-i tatavvur-i nesr-i Fârsî*, III, Tahrân 1373/1994.
- Muhammed Takî Dâneşpejûh**, "Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât", *Mecelle-yi Dâneşkede-yi Edebiyyât*, VIII/1 (Şomâre-yi mahsûs), (1339/1960).
- Muhammed Takî Dâneşpejûh**, *Fihrist-i Kitâbhâne-yi Merkezî-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, XII, Nushahâ-yi hattî-yi şomârehâ-yi 3497-4013, Tahrân 1340/1961.
- Muhammed Takî Dâneşpejûh**, *Fihrist-i Mikrofilmhâ-yi Kitâbhâne-yi Merkezî-yi Dâneşgâh-i Tahrân*, I, Tahrân 1348/1969.
- Nâsiru'd-dîn Munşî**, *Nesâ'imu'l-eshâr ve letâ'imu'l-âhbâr*, neşr. Celâlu'd-dîn Urmevî (Muhaddis), Tahrân 1364/1985.
- Öngül, Ali**, "Nuruosmaniye Kütüphanesi", *M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, VI, (1991), s. 141-150.

- Özgüdenli, Osman G., *Gâzân Hân ve Reformları (694/1295-703/1304)*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dr. Tezi, İstanbul 2000.
- Özgüdenli, Osman G., "Bir İlhanlı Şehir Modeli: Rab'-i Reşîdî'de Meslekler, Görevliler ve Ücretler", *Esnaf ve Ekonomi*, I, İstanbul 2003, s. 105-126.
- Özgüdenli, Osman G., "Nusha'î ez-târîh-i Vassâf be-hatt-i mu'ellif ve mohr-i Kitâbhâne-yi Rab'-i Reşîdî", Farsça terc. Hocet Fahrî, *Nâme-yi Bahâristân. An Iranian International Journal for Islamic Manuscripts Research*, IV/1-2, 7-8, Tahrân 1383/2004, s. 63-72.
- Özgüdenli, Osman G. - Erdoğan, Abdulkadir, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Farsça Tarih Yazmaları Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Nâme-i Aşina*, 15-16, (2004), s. 63-84.
- Pervîz Azkâ'î, "Nusha-yi 'el-Âsâru'l-bâkiyya'-yi Rab'-i Reşîdî", *Nâme-yi Bâharistân*, I/2, Tahrân 2001, s. 65-70.
- Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Vakf-nâme-yi Rab'-i Reşîdî*, neşr. Muctebâ Mînovî - İrec Afşâr, Tahrân 2536/1977.
- Reşîdu'd-dîn Fazlullâh, *Sevânihu'l-efkâr-i Reşîdî*, neşr. Muhammed Takî Dâ-neşpejûh, Tahrân 1358/1979.
- Richard, Francis, "Mohr-i kitâbhâne-yi Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-i Heme-dânî?", *Âyende*, VIII/6, Tahrân 1361/1982, s. 343-346.
- Ruknu'd-dîn Humâyûn-ferruh, *Kitâb ve kitâbhânehâ-yi şâhanşâhî-yi Îrân*, II, *ez-sadr-i İslâm tâ 'asr-i konûn*, Tahrân 1347/1968.
- Rypka, Jan, *History of Iranian Literature*, ed. Karl Jahn, Dordrecht 1968.
- Sa'îd Nefisî, *Târîh-i nazm u nesr der-Îrân ve der-zebân-i Fârsî. Tâ pâ-yân-i karn-i dehom-i hicrî*, I, Tahrân 1363/1984².
- Spuler, Bertold, *Die Mongolen in Iran*, Leiden 1985⁴.
- Storey, C.A., *Persian Literature. A Bio-bibliographical Survey*, I/1, London 1970². İlâvelerle Rusça terc. Yu. E. Bregel, *Persidskaya Literatura. Bio-bibliografiçeskiy Obzor*, II, Moskva 1972.
- Şeşen, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998.

- Tauer, Felix,** “Les manuscrits persans historiques des bibliothèques de Stamboul, III. Histoire de l’Irân et de la Transoxiane”, *Archiv Orientalni*, III, (1931), s. 462-491; Farsça terc. İrec Afşâr, “555 nusha-yi Fârsî-yi târîh der-kitâbhânehâ-yi İstanbul”, *Nâme-yi Bahâristân*, I/1, Tahrân 1379/2000, s. 85-98.
- Tevfik Hâşimpûr Sobhanî - Husâmu’d-dîn Âksû [Hüsameddin Aksu],** *Fihrist-i nushahâ-yi hattî-yi Fârsî-yi Dânesgâh-i İstânbûl*, Tahrân 1374/1995.
- Togan, Zeki Velidi,** “Reşîd-üd-dîn Tabîb”, *İA*, IX, s. 705-712.
- Vassâf,** *Tecziyetu’l-emsâr ve tezciyetu’l-a’sâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3207; *Kitâb-i mustetâb-i Vassâfu’l-Hazra [Tecziyetu’l-emsâr ve tezciyetu’l-a’sâr]*, ed. Muhammed Mehdi İsfahânî, Tahrân 1338/1959; *Tahrîr-i târîh-i Vassâf*, yay. ‘Abdu’l-Muhammed Âyetî, İntişârât-i Bunyâd-i Ferheng-i Irân, Tahrân 1372/1994.
- Vassâf,** “Ahlâku’s-saltana fî ahvâli’l-ezmine ve’l-edine”, *Mecmû’a*, Kitâbhâne-yi Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, (Tahrân), nr. 5307, vr. 104b-119a.
- [Vassâf?],** *Munşâ’ât*, Kitâbhâne-yi Merkezî ve Merkez-i Esnâd-i Dânesgâh-i Tahrân, nr. 3601.
- Yahyâ Âryanpûr,** *Ez-Sabâ tâ Nîmâ*, I, Tahrân 1350/1970.
- Zebîhullâh Safâ,** *Târîh-i Edebiyyât der-İrân*, III/2, Tahrân 1366/1983⁷.

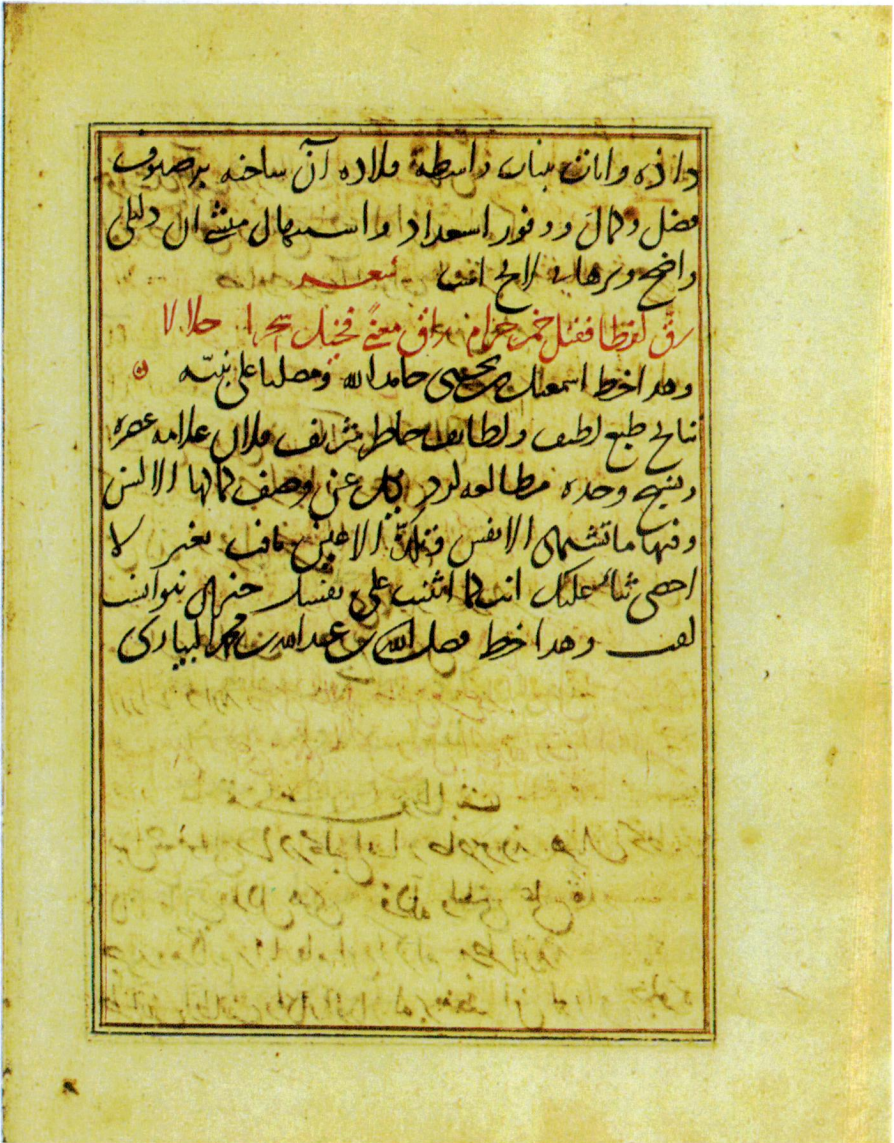
دینار گانه زنده

با وی سخن نکفت شیخی گفت باز کردم گفت چهار راه همیشه است
 بهجور راه که خواهد باز کرد ز بیم یا رنجل شد چون شیخی از
 پیش خلیفه بیرون آمد گفت این همه بر من از بهر آن آمد که
 من تا دیباز مودب نیافتم ادبورا بیاورد گفت مرا ادب
 بیاز و بروی ادبی موانع یکتای چون پیش ادب بنشست
 کرد ادب برداده بود ساعتی دیگر بای دراز کرد در دیگر
 بود ساعتی دیگر آدها زینداخت در دیگر بود و گفت
 ملا نشستی که در حضرت میرزا از آب دهان نشاید نماند
 شیخی برخاست و در خانه رفت و در دری چند بروی فرساده
 گفت دیگر آنچه مشو که ادبی که در کوزه کی نامخته ام در
 بزرگ میسر نمی شود ادب هفتادم چون با شاه از نام و
 برسد و من نام با شاه یا شد نام خود نکوید بلی گوید نیک
 بسر فلان است و اگر حضرت با شاه را اساید آن نام مجین
 چنانکه آمد است که خلیفه از نام بلی برسید و نام او سعد
 بود گفت سعد امیر المومنین است و من سر فلانم و اگر کنیت

که همه المبدأدان کویا است اشکال نسیب با بادلک والیه المصیر
بران کویا فادری که در قلع و نامار ایجاد کلالی تیره
و لاسل و ماوسق را بر خضلا و روش و لیز اذ الشش جون دل
و سنبل مطازید و انای لا مشاط صنع ز جوش بعاون ان
و الشمس و ضعیما و تزلک مروارید زین و لفظ زینا السماء للذین
مصاع برسد و در بر عروس کیسی انداخت و العلو
و السلام علی سوبیتاید القس مهند بالبور المبنی لان افضل
النسب و قاید لغر الخجلین و ادم طلقی من الماء و الظن
انبطی نرد و دسوا عرس طوب عبدتها بالدفح و صیر نایله
یعون علمهم قابلین العفون معد نسیب با بهاروی عادات
مضرا نزار لرداند یاسی حشمتی که با محالفان فرس را
بصیر معجزات هشتم باخ دوست روسی در دستا مران
کنتم تجویز الله با او و سلامه نورا فاتبوا بحسنة الله چهار و شش
همان رساند دمم ملای که در سان زفر بگر منجر او از
شایک هو الانیز مصور و مقرر لک غم لوال خلص
لعمرا نماج که افان نبوت باو از دواج و اللیلک اذ الشش
امان شد همه لشک و لانهن عینک له تلفونه

۱۲۹
اَخْلَافُ السُّلْطَنَةِ فِي الْاَحْوَالِ الْاَمْتِنَةِ
سکرمسب سب نهاب خدایه اعم نواله وجم امضاله کی
روا مارا بقدر دولت مار مدنت دورکن عدت وفض
راف در با توج و شمول نصف طولا ظلال با فضا ه
عالم ومار ویا کی نی آدم دوا القربین ثابا حمشده
صحنه جهاننا با احمد ادر صاحب قرآن سلطان
امامان امامان عادل جماعت الایا والذین
خداند محمد اعلی الله شاه اولید سلطانه مور و مفرزین
لرداند و سابه جنته اوقات دورکن فلک جولاب
اوزا مقرو مطلع نامد و نظرت کرد و رجم تسبیح
اب سلال اثب هجاش را مستطلع ابوالرحمن
وظف صاحب شکال له لیلاد و فرد کران سعاب
انفاس معدن نامد و اعیاد و فروع من باقراض
حربان اقلال موروث را رجه این حصول له
ربر بر خامه می لزد و این لکان سا در اشتر اسمان
بسبط و غنیه فرقد ترت سلطانه لارا الت

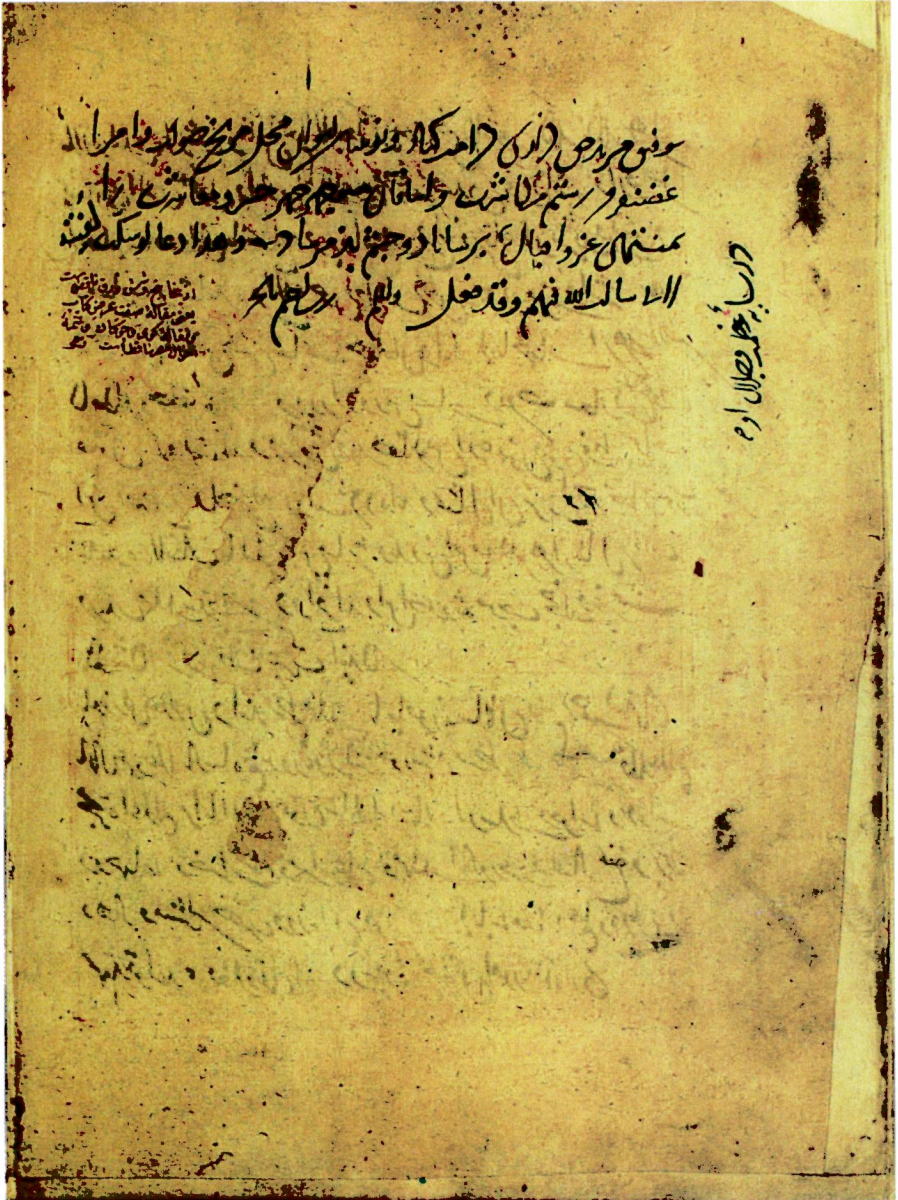
و کذا خرج من دو صد طم علی بار سائل اوصیة رسیل غی و با
 دقا انو اصمغی اصمغی بر طریقه معارفی در خلوت و
 والحکم منشا و هو من لب و حلم بر لغ شد که در بر لب
 فوالله حماد اری

عمل را ای بودی که وجه معاش طبع را ملک بود تعلم دهی در تبارکی
کلیک نوبت مرا غافله جسمانی ورنه لیس کلک ندیست مذنی سحاری

و احوال ان صاب ثواب اشهار مصنفان زاده
 حاصل اشرف زاده الله اشرف اقامه بزنا و ملا قرآن و توضیح
 بر هاء و مساحت سلطانه و لطائف صاحب قرآن و علم
 نواری و اسباب مبتنی بر جدول انشاب که برین خط در
 هر کس دنده نامده است و من طر و صابطه در همه عهد
 سرد اخذ شده و این اردو هر اردو بر صنف و خط بغداد
 تا اوایل شهر رسته است یعنی عشره اعزب و مدون است
 ای معشر الورود و در البعد و زهر التروض و سبک التشرکها
 ذوب العسل و صوب الفضل و کثر الرمر و طراز العلم و
 عنبر الشجر و رقیه البحر بین مرسلان یتبیناها طراوه
 اطراف و طلاوه اللطائف و معرف مرقاتن زینبناها

سید علی بن عثمان
 در دست خود
 از خط بر روی و مانند خط
 بر هفت خط میگذرد که
 بر او اشعار از دیوان
 در هر کس دنده نامده است
 و در جدول اول
 شده مشهور

صاحب الشرح و تفسیر
 خط بغداد

معرفه این سوال در
زین کتب در ممدان همان پس کس با یاد کشت از اسب مراد
والهم بعد اذ اما ابد از طارظی سوال است و

نجر الکتاب و الله و حسن املاب

محرر از او اخر شعبان المظم السنه ۱۰۰۰ و شصت و مائه

بسم الله نستم قواح و رواج الرحمن و نستیم لواج مناخ
الرحیم خون ستمق این جلاب کس منط مستق بدست
و مخلص این ساق کس شوه سرب باف ملهم سعادت
بر اعاد بظالم بر اسارت راند و ملقن عاقله
اندیشندی بر تر بر تر شیخ فلال لارس اعنه مرحد
این نایح له صفر سراع امر اعطارد بعلم نرس
شهاب و جل دروزه زحل از دوان سمنش مائه بر
لوح لارودی لادون صحر کرده گاب جها کسای را
ذکی مذل است استعاب لبان این کباب نرس در
خلال این مجموعه عبارته سلس و اشار به لطف نرسک

در سینه عتق و سینه مع هوره و حور اهل الاطلاق
 منور ساخت و مساطبه هو اللطف الحبه بهر ایه
 (ان مائة لمولفه وان لله اسرار من النعم تراس انرا بعب
 مدین را زینت و زینت داد و منزان شد زبان روزگار
 خوان خوان راف و احسن بسیر و جوان جوان
 مطرب بود اما زه هاد اما بعد **ملو قف**
 اغار سخن چون کم ایدر فم اند **لغا زنده ارنو و انجام بنش**
 طواف نثار رایض مغول که بیان معجز برای نبوت از
 صف صرامت این سخن اخبار کرده **لا تقوم الساعة**
 حتی تقابلوا **الامر لصغار الاعین حمر الوجوه** ذلک انوف
لان وجهه انجان اطرفة و نکره لهنج قبل رسول الله ما الهج
والا لقل القل خذ قبائل وسعوی است شهران قیات
 که احد از حکمران اجماقیات سردی او ایش اید
 اردن متعوت قناعن عجز سو عانوت تو مان
 بیسوت بارن کسلا اینا و است داسند و او تیران
 قفقوزان تاناز جلا پر لیا با عوت که خسران و دالما قال
 بود هم و دران عهد تقدم قبله نابمان و کرايت و ساقر
 قمران بکافر قعقن بیادش انشا

الامر لصغار الاعین حمر الوجوه

افعال

سنانوز نوبانت کوه
ازالتم

چون بمان باطاس آذوقین در طانت

در او لشرفی و عجبی ندیدند لشکر مغول در مهر رحمتند
 و غنایم و نعم نامتناهی یافتند خندان تزل خطای بنما کرده
 لاجرم باران کی امین خنک خطایست و اطراف دبار در
 حسن آن لعل خندان چون جشن در بهار آرایش یافت
 عزیز بلواج را بحاطب ممالک خنای مصوب و بوجه
 بار دو خاص معصور و مورد و طرف منزل میباید بر دل
 و جانک ثبت و تنگ و سومغول لسهال از مغول روان
 شد کامت ساه برادر و لسهال اطراف صود و مطر
 مراجعت لرزد و رای ممالک را کی قاله انتضای قورباکی
 لرزد هلام آنک از خول غزاله بمنبع چهل جهان لباس
 قستتقی در بر لوف یکماه بر روی بنان ماه مظهر
 و لطلان معنی وار امشک ^{بولهنا} از دست قیان ستمساق ^{سیم} بر
 اذنه اجمر لفته و احطام یا سا سا بن و احو در سال
 حون ماه نولرد و خزان عالم بر افاوانی و خاص و
 عام بفرقه فرمود و لسهال بدین نواحی که داع
 ادعای بر جهده احطاص نهاده بود در نامزد لست
 وجود باستغفا لذات با اثران و عشره و شهتر عبدل

تالیف
حاج محمد طاهر باغچا

مجله خاندان سلطنتی

EK II/8: Tecziyetü'l-emsâr ve tezciyetü'l-a'sâr, vr. 299b (mühür, detay).

